

O nouă viziune despre rolul Arhivelor Naționale: conștientizarea tinerilor asupra importanței patrimoniului arhivistic (conceptul de Arhive educative)

**Arcadie M. Bodale
Suzana Bodale**

Keywords: *Archives; Education; Youth; Document; Archival Heritage; Protection; Minorities*

Încă din perioada în care Dacia a fost cucerită de romani, strămoșii românilor au creat, cu siguranță, și documente scrise. Acest lucru este dovedit de faptul că limba română a conservat direct din latină verbul “a scrie” (*scribere*), semn că strămoșii noștri au practicat această activitate neîntrerupt. Cu toate acestea, cele mai vechi documente românești care au ajuns până astăzi sunt scrise în limba slavă veche și datează abia de la sfârșitul veacului al XIV-lea. Dacă românii ar fi importat scrierea în acea epocă, ei ar fi folosit un verb derivat din slavă pentru a desemna această activitate (*pisati*). Totuși, această ultimă noțiune a lăsat în limba română un cuvânt care a apărut și s-a dezvoltat în perioada slavonismului cultural. Astfel, termenul “pisanie” datează din această epocă și desemnează inscripțiile votive care erau puse cu ocazia ridicării unei biserici din piatră.

Apoi, chiar dacă pe teritoriul Țărilor Române o serie de mărturii indirecte atestă existența unor arhive private (cancelaria domnească și instituțiile ecleziastice ori orășenești) încă din Evul Mediu, din păcate cea mai mare parte a acestor izvoare medievale și moderne s-a pierdut. Nici fondurile documentare ale marilor familii boierești și negustorești nu au avut o soartă mai bună¹. Așadar, chiar dacă, din cele mai vechi timpuri, românii au folosit în permanență scrisul, prea puține din documentele create de ei au ajuns până la noi.

Cu siguranță, această situație a fost cauzată de mai mulți factori. Firește, unii dintre ei depășesc responsabilitatea străbunilor noștri, precum războaiele, jafurile, incendiile sau inundațiile. Totuși, peste toate acestea, tronează indolența și lipsa de atenție pe care majoritatea semenilor noștri le-au manifestat și, din nefericire, le mai arată față de documente. Astfel de cusururi vin atât dintr-o nerozie determinată de o educație precară, cât și din reaua-credință pe care au manifestat-o unii indivizi de ieri

¹ Astfel, în Țara Românească și Moldova aproape că nu s-a păstrat bogata corespondență purtată de domnie, biserică, marii dregători, boieri și negustori. Despre importanța ei pentru trecutul nostru ne putem da seama atunci când se găsesc unele scrisori oficiale sau particulare prin diferite arhive din străinătate.

și de astăzi². Această lipsă de prețuire a vechilor acte se observă atât în distrugerile voluntare de documente, cât și în cele involuntare, datorate îndeosebi condițiilor inadecvate de păstrare. Așadar, umezeala, căldura excesivă, rozătoarele și insectele au avut și au un rol însemnat în distrugerea izvoarelor istorice.

În această situație, nu este întâmplător faptul că, deplângând lipsa monumentelor din Bucovina, unul dintre primii arheologi ai Bucovinei, Dionisie Olinescu, constata cu amărăciune că “Suntem un popor pe care cu drept îl poate întreba străinul: de unde ați venit și care vă e trecutul. Fața aceea modernă a câmpurilor să vă fie de document din trecutul vostru?”³. Prin urmare, istoricul interesat de trecutul spațiului românesc este nevoit adeseori să suplinească această penurie de documente căutând în arhivele și bibliotecile fostelor regate și imperii cu care românii au intrat în contact de-a lungul timpului, așa cum pionierii istoriografiei românești au făcut începând cu al doilea sfert al secolului al XIX-lea.

Din păcate, nici după intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice și înființarea Arhivele Statului la București (1 mai 1831) și Iași (1 ianuarie 1832)⁴, această generală lipsă de interes față de documente nu s-a schimbat prea mult. Astfel, odată cu înființarea Arhivelor Statului în Moldova și Țara Românească, autoritățile au acordat atenție în special documentelor create de instituțiile publice, însă și acestea numai în măsura în care aveau rolul de a rezolva o serie de probleme administrative ori juridice. Doar lipsa de personal suficient care să se apuce de triat documentele care se primeau la Arhivele Statului a făcut să ajungă până la noi o parte din arhivele fostelor instituții ale celor două Principate Române extracarpătice. Trecerea timpului a făcut ca aceste dosare văzute atunci ca lipsite de importanță să fie extrem de prețuite astăzi de către istorici. Din păcate, cele două războaie mondiale, cu refugiul autorităților și populației au adus alte pierderi involuntare arhivelor publice și private din țară⁵.

² Spre exemplu, dreptul tuturor copiilor de voievozi și a urmașilor lor de a dobândi tronul țării și rivalitățile dintre membrii caselor domnitoare provocate din acest drept, iar – mai apoi – numirile de domni făcute direct de către sultani au împiedicat constituirea și perpetuarea unei continuități dinastice, așa încât – de cele mai multe ori – noii suverani nu își legitimau drepturile prin domnia predecesorului lor imediat, așa încât neglijau intenționat arhiva constituită de acesta, cu atât mai mult cu cât erau interesați ca memoria colectivă să rețină cât mai puțin din faptele acestuia din urmă. În același timp, rivalitățile pentru conducerea târgurilor au făcut ca și arhivele orășenești să se risipească la puțină vreme după ce se aduna o cantitate oarecare de acte. Apoi, din bogatele arhive ale instituțiilor ecleziastice și din cele ale familiilor boierești au ajuns până la noi doar câteva din actele de stăpânire a moșiilor lor. Cauzele acestei situații au fost explicate de Bogdan Petriceicu Hașdeu la mijlocul secolului al XIX-lea, când ilustrul cărturar deplângea faptul că în vremea sa călugării sunt leneși și neinstruiți, așa încât distrug cărțile și picturile făcute și adăpostite de vrednicii lor înaintași, motiv pentru care “numai hrisoavele și-au păstrat oarecum prețul în părerea materialiştilor monahi: ele privesc la moșii, la danii, la scutiți [...]” (B. P. H., *Miscarea literelor în Iași*, în B. P. Hașdeu, *Din Moldova (Lumina). Științi. Literatura. Critica*, Iași 1862-1863 (ed. I. Opreșan, București 2009, p. 277).

³ Dionisie Olinescu, *Antichități în Bucovina*, în Idem, *Scrieri istorice*, I (ed. Bogdan Petru Nicolici), Suceava 2010, p. 98.

⁴ *Arhivele Statului. 125 ani de activitate. 1831-1956*, București 1957, p. 17.

⁵ Erast Tarangul, *Amintiri*, în AN Iași, fond personal *Erast Tarangul*, ms. 90, f. 36; T. Bălan, *Arhivele Bucovinei*, “Revista Arhivelor” 2 (1926), 3, p. 302-303; Ioan Scripcariuc, *Direcția*

La aceste nenorociri, s-a adăugat instaurarea regimului comunist, care dorea să curme orice legătură cu “trecutul burghezo-moșieresc” și să recicleze cantități cât mai mari de hârtie. Aceste obiective aberante au provocat daune incommensurabile fondurilor arhivistice (uneori la îndemnul sau prin complicitatea unor salariați ai Arhivelor⁶), provocând un adevărat cataclism cultural.

Amplourea acestui dezastru nu a fost curmată nici odată cu prăbușirea comunismului în 1989, căci ura populației față de regim a învins orice urmă de rațiune, provocând distrugerea unor arhive după care astăzi suspinăm. Au profitat de ignoranța celor mulți și revoltați toți cei care nu erau mândrii de trecutul lor și care astăzi țin să ne învețe regulile democrației, după ce mai înainte ne-au silit să “construim socialismul”. La aceste cauze, după 1990, s-au adăugat interesele mărunte ale noilor îmbogățiți în perioada de tranziție spre democrație și spre o economie de piață. Astfel, toți cei care fuseseră “cadre de nădejde” ale Partidului Comunist au “reușit” să devalizeze, să falimenteze și să vândă pe nimic unitățile economice ale orânduirii socialiste, motiv pentru care s-au străduit să distrugă orice act care îi putea demasca. Din păcate, de multe ori scopul acestor îmbogățiți a fost facilitat de către unii salariați ai Arhivelor Naționale. Sunt prea multe exemple din care se poate constata că aceștia au avizat adeseori lucrări de selecționare ale documentelor fără o verificare temeinică sau chiar fără discernământ. Pentru această gravă carență este responsabilă și dănuirea în rândul unor foști și actuali indivizi ce se pretind arhiviști a unei mentalități comuniste de selecționare obligatorie a maculaturii de către creatorii și deținătorii de documente, care înainte de 1989 măcar putea fi justificată prin nevoia de reciclare a hârtiei.

Astfel, au căzut pradă focului arhive întregi, fără ca cineva să poată face ceva. Și uite așa, în vremea regimului comunist și în cei peste 20 de ani de tranziție către o societate democratică, s-au pierdut definitiv peste 80% din documentele cu valoare științifică create în această vreme. Pentru cei care se îndoiesc de afirmația noastră în ceea ce privește proporțiile dezastrului, se pot convinge de acest lucru studiind indicatoarele termenelor de păstrare și nomenclatoarele arhivistice ale instituțiilor din acea vreme, rapoartele de control de atunci și de astăzi, cele câteva inventare care se mai pot vedea prin lucrările de selecționare înaintate spre confirmare Arhivelor sau rătăcite prin depozitele de arhivă, precum și cele câteva resturi documentare rămase din niște fonduri arhivistice uriașe, ce astăzi (cu multa șansă) se găsesc uitate prin diverse depozite de arhivă.

Firește, în toată această perioadă, pagubele din arhivele particulare au rămas constante, la un nivel ce tinde să devină absolut: aproape din tot ceea ce se creează de

județeană Suceava a Arhivelor Naționale, “Arhiva Românească” 156 (serie nouă=2) (1996), fasc. 2, p. 186; Doina-Iozefina Iavni, *Din Arhivele Cernăuțene. Scrisori către I. Nistor* (ed. Florin Pintescu), Suceava 2012, p. 8.

⁶ Simptomatică pentru această situație este cazul Liceului Național din Iași, unde se păstrau fondurile mai multor vechi licee și școli din Iași, pentru care un fost director adjunct al Arhivelor Statului din Iași propunea selecționarea documentelor vechi (cataloage, corespondență etc.). Doar reticența conducerii unității școlare a salvat aceste fonduri de la distrugere [AN Iași, fond *Arhiva de Cămară*, dosarul fondului Liceului Național “Mihail Sadoveanu”-Iași, nr. B-11, nota de teren cu nr. 30/14 ianuarie 1991].

către intelectuali (manuscrise, corespondență etc.) se distruge imediat ce autorii/destinatarii lor dispar.

Din păcate, acest fenomen este specific nu numai românilor, ci și celorlalte etnii care au trăit alături de români. Prin urmare, indiferent dacă este vorba de comunități etnice (maghiari, germani, evrei, ruși, ucraineni, sârbi, turci, tătari, armeni ori țigani⁷) sau religioase (ortodocși, catolici, armeni, protestanți, neoprotestanți, mozaici ori musulmani), arareori se pot găsi documente care să ajute cercetătorul să reconstituie trecutul acestor comunități. Spre exemplu, comunitatea ebraică, deși majoritară în perioada antebelică și cea interbelică în orașul Iași, nu a lăsat decât vreo 10 registre de stare civilă și aceasta doar datorită faptului că ele au fost preluate de către Arhivele Statului. Cele rămase în arhivele celor câteva zeci de sinagogi ieșene anterioare anului 1865 s-au pierdut definitiv. La fel stau lucrurile și în cazul comunităților de germani și armeni din acest oraș, pentru care s-au păstrat doar trei registre, respectiv, un singur registru de naștere, căsătorie și moarte. Apoi, din bogatele arhive ale numeroaselor episcopii, misiuni și parohii romano-catolice și biserici protestante care au existat în Țara Românească și în Moldova între sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XX-lea, nu a ajuns până astăzi niciun document. Excepție sunt doar cele câteva acte din secolele al XVIII-lea-al XIX-lea ale Diocezei catolice din Moldova. De asemenea, pentru comunitatea țigănească nu s-a păstrat la nivelul României nici măcar un act întocmit de către unul dintre reprezentanții acestei etnii în Evul Mediu și epoca modernă, deși membrii ei sunt atestați pe teritoriul țării încă din veacul al XV-lea, iar câțiva dintre ei sunt destinatarii unor scrisori domnești ori ai unor mari boieri⁸.

Or, după părerea noastră, pe lângă situațiile amintite, în care anumiți indivizi sunt direct interesați să distrugă anumite documente ori arhive, acest dezastru cultural generalizat este cauzat mai ales de educația precară în ceea ce privește salvarea patrimoniului la nivelul societății. Spre exemplu, în spațiul românesc, populația nu conștientizează importanța documentelor și, implicit, a Arhivelor pentru conservarea memoriei colective și a drepturilor comunităților ori a indivizilor. Ca atare, adeseori instituțiile și persoanele fizice își neglijează și, uneori, își distrug din ignoranță, în virtutea unei tradiții (de acum) milenare, documentele cu valoare științifică și practică. Ca atare, se pierde un imens patrimoniu cultural atât de către populația majoritară, cât și de către comunitățile etnice și confesionale de pe teritoriul României. De fapt, asemenea Evului Mediu, și astăzi concetățenii noștri socotesc orice hârtie veche – dacă nu este un act de proprietate sau măcar în legătură cu o

⁷ Socotim denumirea de rom ca fiind una artificială și discriminatorie, deoarece lasă o întreagă etnie fără istorie, în condițiile în care toate documentele anterioare anului 1990 vorbesc doar de țigani, termen cu care se autodenumesc în continuare cea mai mare parte a membrilor acestei etnii.

⁸ Printr-o scrisoare românească din 8 august <1610>, Vascan Orăș mare vornic al Țării de Sus de îi poruncește țiganului Țișo ca atunci când va “vedea această carte a mea”, să îi plătească lui Pintilie postelnicul cele două iepe foarte bune cu care l-a plătit de la ștreang fiindcă furase niște cai, “că de nu i le vei plăti, bine să știi că voi trimite și te voi spânzura și într-alt chip nu va fi, să nu mai umblii furând ca un câine” [*DIR.A, veac XVII, II: 1606-1610*, p. 314-315, doc. 419; pentru dată și numele mic, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București 1971, p. 422, sub voce].

proprietate – ca fiind nefolositoare, așa încât o lasă să se distrugă sau chiar o distrug în mod intenționat, pentru că “le ocupă spațiul” în dulapuri/fișete/depozite de arhivă, ceea ce ajunge – la un moment dat – să îi deranjeze. Această situație este determinată și de faptul că mai puțin de 5% din populația României cunoaște rolul Arhivelor de păstrătoare ale patrimoniului cultural scris al locuitorilor țării.

Din păcate, la acest dezastru, și arhiviștii își au partea lor de vină. Lipsa de experiență/viziune/cultură istorică la efectuarea selecționărilor, interesele mărunte ale unora dintre ei sau lipsa de fermitate/autoritate față de decidenții politici și economici sunt fapte pe care nu putem să le justificăm în fața urmașilor. Această situație este cu atât mai neplăcută cu cât socotim că menirea arhivistului este aceea de a salva documentele cu valoare științifică și practică de la distrugere. După părerea noastră, pentru CV-ul unui arhivist, un document salvat de la distrugere este mai important decât 10 studii pe care le poate scrie, deoarece, în timp, orice lucrare științifică se perimează, însă valoarea unui document sporește mereu.

Din păcate, rădăcinile străvechi ale lipsei de interes față de document sunt atât de puternice încât, dacă nu vom lua rapid atitudine, vom constata nu numai că ne-a dominat trecutul, dar că stăruie să ne controleze prezentul și viitorul. În aceste condiții, credem că este nevoie de o schimbare rapidă de mentalitate în ceea ce privește modul în care populația și instituțiile se raportează la document și arhive, care să contribuie – alături de legislația existentă – la salvarea patrimoniului arhivistic de pe teritoriul României. Este drept, și comuniștii au încercat să salveze documentele cu valoare științifică și practică, introducând (prin anii 1950) controalele la creatorii și deținătorii de arhivă⁹ și, mai târziu, prin 1951-1957¹⁰, indicatoarele și nomenclatoarele cu termene de păstrare pentru toate categoriile de documente. Ineficiența acestor activități se poate constata cu prilejul activităților de îndrumare și control. Spre exemplu, sunt prea puține instituții care folosesc în activitatea curentă indicatoarele și nomenclatoarele menționate; de fapt, în cel mai fericit caz, marea majoritate a acestor instituții se folosește de aceste instrumente de

⁹ Ioana Grigorie pune introducerea controalelor la creatorii de arhivă și verificarea documentelor propuse spre eliminare de către Aurelian Sacerdoțeanu pe seama pregătirii acestuia de arhivist, așa încât fostul director general al Arhivelor “a fost primul care a înțeles că arhivistul trebuie să se implice activ în evaluarea documentelor create de instituțiile contemporane”, vezi Ioana Grigorie, *Arhivele Statului de la Ministerul învățământului la Ministerul de Interne, în Profesiuniștii noștri 10. Corneliu-Mihail Lungu arhivist, istoric, profesor la 70 de ani* (ed. Vilică Munteanu & Ioan Lăcătușu), Sfântu Gheorghe 2013, p. 652. În realitate, controalele la diferite instituții au fost preluate după practica arhivistică sovietică, care trebuia să afle și să raporteze totul organelor de represiune.

Apoi, verificarea de către arhiviștii statului a documentelor netrebuincioase ale instituțiilor ce urmau să fie vândute nu este meritul lui Aurelian Sacerdoțeanu, ci era deja o practică generalizată încă din timpul directoratului lui Constantin Moisil (AN Iași, fond *Arhiva de Cancelarie*, ds. 1/1932, f. 3r).

De fapt, Aurelian Sacerdoțeanu a avut o “revelație” din partea arhivisticii sovietice, așa încât a adoptat și introdus în arhivistica românească și alte modele sovietice de control și represiune, precum caietul de activitate, planul de muncă, întrecerile socialiste, înfierările publice, instituirea unui climat de nesiguranță și suspiciune etc. (cf. I. Grigorie, *op. cit.*, p. 651-653).

¹⁰ I. Grigorie, *op. cit.*, p. 654.

lucru doar când fac lucrări de selecționare. Cealaltă dovadă a ineficienței acestor măsuri este, din păcate, dezolantă. Astfel, din rapoartele de control întocmite de ariviști de-a lungul vremii, se constată că anii cei mai vechi ai documentelor instituțiilor se schimbă periodic, fără ca acestea să fie preluate la Arhivele Naționale. Astfel, la Iași, primele rapoarte de control menționează existența a numeroase acte de la sfârșitul veacului al XIX-lea; cele din anii '80 arată că la majoritatea instituțiilor se găsesc documente din perioada interbelică, iar astăzi, cu mult noroc, mai găsim documente anterioare anului 1945. Cu siguranță, aceste distrugeri nu pot fi puse pe seama războaielor și calamităților, ci numai pe cea a inconștienței celor care le-au gestionat.

Această situație este cu atât mai tristă cu cât atribuția Arhivelor Naționale privitoare la efectuarea controalelor la creatorii și deținătorii de documente s-a întipărit atât de bine în mentalitatea fostelor conduceri ale instituției noastre, încât a fost trecută ca a doua atribuție a Arhivele Naționale. Astfel, art. 5, lit. b) din Legea 16/1996 stipulează că Arhivele Naționale “controlează aplicarea prevederilor legislației în vigoare pe linia muncii de arhivă și stabilește măsurile ce se impun potrivit legii”, aceasta fiind reluată și prin lit. l) din cadrul aceluiași articol, potrivit căruia Arhivele “*asigură aplicarea prevederilor legislației în vigoare în realizarea protecției documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României, respectiv în apărarea secretului de stat, paza și conservarea acestor documente, atât în timp de pace, cât și la mobilizare sau război [s. n.]*”.

Din păcate, am observat, cu regret, că aceste prevederi ale Legii 16/1996 sunt fără nicio urmărire practică, deoarece în cazul aplicării sancțiunilor contravenționale încep să sune telefoanele pentru intimidarea salariaților Arhivelor Naționale sau pentru anularea acestor sancțiuni, iar în cazul constatării distrugerilor de documente care fac parte din Fondul Arhivistic Național niciun procuror din România nu a dat ca soluție începerea urmăririi penale pentru făptuitor.

În același timp, în România, impactul Arhivelor Naționale la nivel social este extrem de redus. Ca atare, numărul cetățenilor României care identifică Arhivele Naționale ale României cu o instituție care protejează o parte importantă a patrimoniului cultural al țării este extrem de scăzut, limitându-se practic doar la istoricii, doctoranzii și studenții care cercetează documentele pentru a-și putea întocmi lucrările științifice de care se ocupă. Mai mult chiar, atunci când nu mai au documentele de care sunt interesați, cetățenii află, prin diferite mijloace, că este posibil ca actele care le atestă drepturile patrimoniale sau cetățenești să se păstreze la Arhivele Naționale.

Prin urmare, chiar dacă în prezent Arhivele Naționale au un grad maxim de implicare în administrarea patrimoniului arhivistic al României, există numeroase situații în care sistemul legislativ și instituțional din România împiedică arhivistul să își îndeplinească atribuțiile. La această realitate se adaugă faptul că populația nu conștientizează îndeajuns importanța documentelor și, implicit, a Arhivelor pentru conservarea memoriei colectivităților. Astfel, majoritatea cetățenilor nu acordă destulă importanță documentelor pe care le moștenesc de la înaintași sau pe care le creează ei înșiși dacă nu le aduc beneficii materiale imediate. De altfel, chiar și în cazurile rarissime în care nu poate fi vorba de un astfel de interes, grija pentru

documente este precară, așa încât adeseori instituțiile și cetățenii le pierd sau le distrug din neatenție. Situația este și mai îngrijorătoare în ceea ce privește documentele comunităților etnice și religioase de pe cuprinsul României, așa încât cercetătorii vor rămâne încă multă vreme în imposibilitatea de a le reconstitui istoria și cultura.

Dat fiind faptul că se pierde un imens patrimoniu cultural atât pentru comunitatea românească majoritară, dar și pentru celelalte comunități etnice și confesionale de pe teritoriul țării, se impune o nouă abordare a societății contemporane de către arhiviștii români. Prin urmare, suntem de părere că această breaslă profesională este datorare să provoace o schimbare rapidă și profundă a mentalității populației, care să contribuie – alături de legislația existentă – la salvarea patrimoniului arhivistic de pe teritoriul României. Or, schimbarea acestei paradigme mentale se poate realiza doar prin educație și prin atragerea atenției comunității asupra importanței tezaurului cultural existent în arhivele publice și private. În cadrul acestui proces, o atenție particulară trebuie acordată copiilor și tinerilor, deoarece aceștia reprezintă viitorul societății. Astfel, trebuie stărnite interesul și dragostea elevilor și studenților din România față de arhive și de documentele pe care acestea le adăpostesc.

În acest sens, avem exemplul Europei de Apus, unde această schimbare s-a produs și prin dezvoltarea laturii educative și de popularizare a importanței tezaurului cultural în arhive și muzee, cu rezultate pozitive înregistrate astăzi în societățile respective. Prin urmare, este necesar ca toți copiii și tinerii din România să fie îndrumați spre document și arhive, astfel încât să înțeleagă faptul că cele mai importante documente ale unei comunități se păstrează doar în arhive și că acestea din urmă sunt cele mai sigure instituții în care poate fi păstrată o bună parte din patrimoniul cultural al unei națiuni. Pentru ca acest demers să devină un act de cultură conștient, viitorii cetățeni trebuie să intre în contact cu documente originale păstrate la Arhivele Naționale. Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât copiii ajung mult mai greu în contact cu documentul original de la Arhivele Naționale și aceasta se întâmplă numai dacă au un profesor de istorie care cunoaște importanța acestei instituții și îi aduce special pe la noi, într-o scurtă vizită. Or, aceste grupuri sporadice și mici nu sunt suficiente pentru crearea unei noi generații de adulți în spiritul respectării arhivelor. Mai mult, chiar dacă Arhivele sunt astăzi deschise pentru expoziții și prezentări făcute în fața unor grupuri de vizitatori, acestea suferă prin faptul că, din cauza lipsei mijloacelor materiale, se rezumă adeseori doar la niște prelegeri verbale. Nu există materiale și mijloace tehnice profesionale, specifice **colțului copiilor** din muzeele și arhivele occidentale, care ar face prezentările mai atractive, adaptate nivelului de înțelegere specific vârstei copiilor și care ar avea un impact mult mai profund. De asemenea, în acest moment, Arhivele Naționale ale României nu și-au dezvoltat un corp de specialiști care să aibă ca activitate principală conștientizarea importanței păstrării și valorificării patrimoniului arhivistic în rândul tinerilor, “ghizii” noștri făcând aceste prezentări din pasiune și din proprie inițiativă, cumpărând de multe ori materiale de promovare sau pentru desfășurarea unor activități practice din banii lor, tocmai de dragul copiilor și pentru a optimiza prezentarea.

De aceea, considerăm că introducerea unui sistem coerent de educație pentru arhive, cu mijloace moderne de prezentare, cu materiale pentru activități practice și cu un corp de specialiști aflat în contact permanent cu procesul educativ, ar duce la rezultate mult mai eficiente.

Această activitate nu este o inovație, ci funcționează de multă vreme în Apusul Europei. Astfel, primul serviciu de **Arhive educative** din Europa a apărut în cadrul Arhivelor Naționale ale Franței, la începutul anilor '50 ai secolului trecut, sub impulsul arhivistului Charles Braibant și al istoricului Régine Pernoud. El urmărea ca elevii și studenții să descopere patrimoniul național scris, prin împletirea activităților educative cu cele culturale. Elaborat în directă legătură cu personalul serviciilor de conservare și valorificare din arhive, dar și cu alți actori interesați de educație, el a pus învățăceii în contact direct cu documentul scris, ca sursă esențială a scrierii istoriei. Datorită succesului imens de care s-a bucurat în rândul copiilor și tinerilor, Serviciul educativ (*Le service éducatif*) a fost extins la toate Arhivele departamentale din Franța.

Ulterior, activitățile educative au fost preluate și de către alte arhive, biblioteci și muzee europene (Marea Britanie, Belgia, Elveția, Austria etc.). Ca atare, în Europa de Apus se desfășoară un amplu program de conștientizare a populației asupra importanței patrimoniului cultural local, regional, național și european prin arhive, biblioteci și muzee. În acest scop, aceste instituții din statele occidentale dezvoltă de mai multă vreme programe educative și de popularizare a importanței patrimoniului cultural, activitate ce începe din ciclul preșcolar și primar, continuă la gimnaziu, liceu și facultate și tinde să se prelungească și după finalizarea studiilor, prin proiectul cunoscut sub numele de **Noaptea muzeelor**.

Din păcate, în spațiul românesc, astfel de demersuri cu un caracter educativ sunt doar în stadiu embrionar, putând fi întâlnite doar în câteva muzee, printre care cel de Științe Naturale "Grigore Antipa" din București. Probabil, lipsa banilor a făcut ca majoritatea instituțiilor de cultură din România să nu poată desfășura activități educative și recreative cu copiii.

Prin urmare, un asemenea demers cu caracter educativ inițiat și desfășurat sistematic de către Arhivele Naționale ale României s-ar înscrie într-o politică europeană de educare a tinerelor generații în spiritul iubirii, protejării și valorificării patrimoniului cultural, creator de identități. Din fericire, el este realizabil, căci Arhivele din România dispun de specialiștii care au și o vastă experiență didactică sau care au fost formați în timpul studiilor universitare pentru a îmbrățișa cariera didactică. Ca atare, suntem convinși că, după un scurt stagiul de pregătire specială în domeniu, orice arhivist poate desfășura activități educative cu elevii.

În același timp, desfășurarea unui program educativ de către Arhivele Naționale ale României ar reînnoa o veche tradiție, ruptă brutal odată cu instaurarea regimului comunist. Astfel, din ianuarie 1862 până la 1 februarie 1951¹¹, Arhivele Statului din România au fost subordonate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Ca atare, această instituție angaja personalul trebuincios instituției

¹¹ *Ibidem*, p. 647.

Arhivelor¹² sau decidea mutarea unor salariați ai Arhivelor pe posturi de conducere în cadrul Ministerului¹³. De asemenea, prin Casa Școalelor, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice asigura salariile personalului¹⁴ și nevoile logistice ale Arhivelor Statului¹⁵. Totodată, în perioada interbelică, Arhivele Statului din România desfășurau activități cultural-educative atât cu învățăceii ce doreau să îmbrățișeze cariera de arhivist, cât și cu publicul larg ce dorea să se familiarizeze cu activitatea Arhivelor¹⁶. În sfârșit, până în iunie 1948, când s-a modificat legislația muncii prin care s-a impus salariaților deținerea unui singur loc de muncă, funcționarii Arhivelor Statului desfășurau și activități didactice, ca profesori de licee și facultăți¹⁷.

Prin implementarea unui astfel de program, ce poate fi desemnat cu numele general de **Arhivele educative**, copiii și tinerii din diverse medii și culturi vor intra în contact cu documentul de patrimoniu, vor înțelege că numai documentul conservă memoria și drepturile indivizilor și ale colectivităților și vor învăța să îl prețuiască și să îl folosească. În cadrul unui astfel de demers, Arhivele Naționale ale României ar trebui să ofere posibilitatea organizării unor excursii și ateliere de lucru educaționale pentru copiii din toate județele țării, prin atragerea în această activitate a unui număr cât mai mare de școli și de elevi și prin implicarea tuturor instituțiilor de învățământ superior existente în țară. Acest program trebuie să se adreseze tuturor elevilor și studenților, indiferent de vârstă, sex, etnie sau confesiune, deoarece fiecare copil, adolescent și adult trebuie să remarcă importanța documentelor pentru drepturile, libertățile, cultura și istoria sa, a familiei sale și a comunității din care face parte.

Firește, această muncă a elevilor și studenților cu documentul va fi adaptată în funcție de vârstă, potrivit nivelului de înțelegere și puterii de concentrare a copiilor. Astfel, pentru ca publicul-țintă să recepteze corect și temeinic mesajul educativ al Arhivelor, trebuie organizate grupe de lucru pe cicluri școlare: învățământul primar (6-10 ani), învățământul gimnazial (11-14 ani), învățământul liceal (15-19 ani) și învățământul universitar (19-23 de ani). Această activitate începe prin jocul didactic la grupele de elevi de la ciclul primar și se termină cu crearea unor abilități profesionale la elevi de liceu și studenți, transformându-i în viitori cetățeni responsabili, care prețuiesc și folosesc conștient documentele din arhive. Spre exemplu, în cadrul acestui program educativ, elevii din ciclurile primar și gimnazial

¹² Spre exemplu, prin ordinul Ministerului Instrucțiunii Publice nr. 711 din 21 ianuarie 1927, a fost angajat Gheorghe Ungureanu ca ajutor registrator la Arhivele Statului din Iași, începând cu 1 ianuarie 1927 (AN Iași, fond *Arhiva de Cancelarie*, ds. 3/1922-1929, f. 33r).

¹³ Astfel, în anul 1940, directorul regional al Arhivelor din Iași, Alexandru Băleanu, a fost trecut la conducerea Inspectoratului Școlar, devenind inspector general școlar al județului Iași (*Ibidem*, ds. 1/1934-1941 [sic!; corect: 1/1934-1945, n. A. B.], f. 1r-58v; idem, fond *Comitetul de restaurare a bisericii Golia din Iași*, ds. 1/1942-1943, f. 2; ds. 1/1943-1944, f. 93 și ds. 3/1943, f. 1).

¹⁴ Idem, fond *Arhiva de Cancelarie*, ds. 1/1922-1926, f. 1r ș. u.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 1/1922-1926, f. 3r ș. u.; ds. 1/1932, f. 2v ș. u.

¹⁶ În 1932, sub coordonarea lui Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie ținea săptămânal, în fiecare duminică de la orele 11-12 dimineața, "o serie de conferințe, tratând subiecte în legătură cu izvoarele și științele auxiliare ale istoriei noastre naționale, ce erau destinate atât elevilor școlii, cât și «publicului amator» [s. A. B.]" (*ibidem*, ds. 1/1932, f. 4r).

¹⁷ I. Grigorie, *op. cit.*, p. 649-650 și nota 10.

vor putea învăța să facă un document ca în vechime (o scrisoare-plic, un arbore genealogic, un sigiliu, un plan sau o hartă etc.), prilej cu care își vor crea și pana de scris specifică acelor vremi. Prin jocul didactic aplicat la grupele de elevi din ciclul primar și gimnazial, se stimulează gândirea, contribuind la îmbunătățirea abilităților practice și a creativității copiilor, ajutându-i să facă față mai bine diferitelor situații emoționale și sociale. În același timp, la elevii de liceu și studenți, acest program ar trebui să urmărească nu numai creșterea responsabilității sociale față de patrimoniul arhivistic, ci și crearea unor abilități profesionale, pregătind grupul țință pentru viață. Astfel, elevii din licee și studenții pot dobândi câteva dintre cunoștințele necesare desfășurării unei activități științifice, precum redactarea unei lucrări originale pe baza documentelor de arhivă, folosirea corectă a aparatului critic și inițierea într-o paleografie. De asemenea, pot fi inițiați în tainele profesiei de arhivist, învățând câteva principii pentru crearea și prelucrarea unui dosar, fond ori colecție arhivistică; care sunt tipurile de instrumente de lucru folosite în arhivele publice și private, modul în care trebuie realizat un interviu de istorie orală și câteva dintre secretele legătoriei și restaurării documentelor și cărților. Firește, pentru succesul acestui demers, copiii și tinerii trebuie să fie familiarizați cu toate activitățile importante ce vizează păstrarea, conservarea și valorificarea documentelor de arhivă (arhivistică, valorificare, restaurare și legătorie). Prin urmare, participarea elevilor și studenților la activitățile laboratoarelor de restaurare și legătorie este esențială în cadrul Arhivelor educative. Pentru educarea temeinică a copiilor și tinerilor în spiritul respectului față de arhive (în general) și document (în particular), **Arhivele educative** trebuie să cuprindă trei tipuri de activități: activități de promovare și conștientizare a importanței educației, activități practice și științifice, precum și activități de publicare a rezultatelor și de evaluare a impactului.

Receptivitatea unui asemenea demers educativ stă în faptul că cel mai eficient mod de învățare este prin experiența proprie. Prin joc didactic, exerciții recreative și diferite activități culturale și practice desfășurate cu elevii și studenții în sediile Arhivelor Naționale se poate forma o nouă percepție a opiniei publice față de document și de Arhive. În cadrul acestui program, trebuie să primeze experiența ludică, activitățile trebuind să fie captivante și emoționante, așa încât să stimuleze motivația și entuziasmul copiilor. Această trăsătură va servi ca fundație solidă a unui proces de învățare profundă, bazat pe experiență. Totodată, programul **Arhivele educative** trebuie să capteze interesul elevilor și studenților, dezvoltându-le capacitatea de gândire, inteligența emoțională și abilitățile sociale cu ajutorul jocurilor de perspicacitate.

Învățarea prin jocul didactic este eficientă deoarece este recreativă, ușoară și temeinică, ducând la o foarte bună receptare a mesajului. Astfel, într-o oră de joc, grupul țință poate descoperi și asimila mai multe informații despre documente și arhive decât într-un an de lectură. Câștigul este enorm, deoarece arhivistica este o știință aridă, pe care un învățăcel o poate asimila în timp. Conceptul **Arhivele educative** oferă elevului posibilitatea să învețe din experiență și nu doar din resurse teoretice și academice. Prin acest demers, România se va alinia standardelor actuale practicate în Apus, unde procesul de învățare se face prin metode interactive. Totodată, prin acest concept, trebuie promovată toleranța și respectarea drepturilor

minorităților, deoarece prin salvarea de la distrugere a documentelor comunităților etnice și religioase de pe teritoriul României fiecare cetățean are posibilitatea de a cunoaște și înțelege mai bine fiecare individ ori minoritate cu care intră în contact. Salvarea de la distrugere a documentele minorităților va aduce beneficii imense patrimoniului național și culturii române în ansamblu, deoarece ea poate reflecta spiritul toleranței și diversitatea culturală care a caracterizat poporul român de-a lungul veacurilor, în condițiile în care toate minoritățile etnice și confesionale au avut libertatea de a-și vorbi limba maternă, de a se autoguverna și de a-și practica religia în mod nestingherit. Printr-un asemenea demers se vor forma cetățeni responsabili și toleranți, care vor prețui documentele și arhivele.

În același timp, alături de grupurile țintă direct vizate, demersul se adresează indirect și altor grupuri: familiile copiilor și tinerilor, prietenii lor, colegii elevilor și studenților ce nu participă în mod direct la activitățile educative și, nu în ultimul rând, comunităților locale prin expunerea publică a proiectelor finale, pe site-ul Arhivelor și prin micile expoziții de la finalul fiecărui ciclu din cadrul unor astfel de instruiți. De asemenea, **Arhivele educative** trebuie promovate și prin mass-media și, în consecință, vor avea impact la nivelul întregii populații a României. Prin urmare, suntem convinși că printr-un suport material minim, se pot organiza ateliere de lucru și cursuri cu publicul tânăr, cu scopul de a-i insufla dragostea pentru patrimoniul scris al comunității. Dat fiind faptul că disciplina istorie are un rol tot mai mic în programele de învățământ, perspectiva **Arhivelor educative** va completa educația civică a tinerei generații în spirit european.

De asemenea, prin introducerea în România a programului **Arhivele educative**, vizibilitatea și impactul instituției Arhivelor Naționale va fi mult mai mare în societate. Astfel, cu ajutorul documentelor din depozitele proprii și a unui personal calificat și cu har pedagogic, Arhivele Naționale ale României pot stârni interesul copiilor și tinerilor pentru propria istorie și cultură. Totodată, prin activități educative, copiii trebuie să fie atrași spre document, intrând în contact direct cu el și învățând să îl prețuiască și să îl folosească. De asemenea, prin educație, se va conștientiza în mentalul colectiv că numai prin păstrarea documentului se conservă memoria și drepturile indivizilor și ale comunităților locale, iar distrugerea lui prin ignoranță ori indiferență poate însemna pierderea de către cetățeni a unor drepturi și distrugerea memoriei indivizilor și colectivităților. Totodată, copiii și tinerii participanți într-o asemenea activitate vor conștientiza că doar grija lor față de document va asigura generațiilor viitoare accesul la cultura și istoria strămoșilor lor și că o atenție precară arătată arhivelor și documentelor familiale nu exonerează nici generațiile precedente, nici generația de astăzi de vina pierderii unui însemnat patrimoniu cultural. În sfârșit, copiii vor conștientiza faptul că importanța pe care cetățenii o acordă documentelor reflectă cultura și civilizația unui popor.

Prin urmare, implementarea programului **Arhivele educative** în România va contribui în mod semnificativ la conștientizarea de către tineri a importanței patrimoniului arhivistic, la modelarea unor cetățeni responsabili, care să prețuiască documentele și arhivele, ceea ce va asigura protejarea în viitor a patrimoniului cultural al țării. Odată înțeleasă importanța valorilor culturale lăsate de înaintași, Arhivele Naționale ale României vor deveni mai bine cunoscute, așa încât vor putea

întra în circuitul turismului cultural. Cu acest prilej, turiștii vor vizita expozițiile periodice organizate de această instituție, ceea ce îi va ajuta să cunoască patrimoniul pe care Arhivele îl adăpostesc. În plus, în viitor, vor putea fi organizate muzee ale Arhivelor Naționale, cu expoziții temporare și permanente, ce vor atrage și mai mulți vizitatori. Ca urmare, vom putea asista la o răspândire a impactului Arhivelor Naționale asupra cetățenilor de pe întreg teritoriul țării, ceea ce va aduce mult mai multă protecție patrimoniului arhivistic al României. În consecință, în urma desfășurării unei astfel de activități și cu o suficientă vizibilitate în mass-media, va crește notorietatea și implicarea socială a Arhivelor Naționale ale României, așa încât va spori semnificativ numărul cetățenilor care o vor identifica drept o instituție care adăpostește, protejează și restaurează o mare parte din patrimoniul cultural al țării și care le garantează dreptul de a-și crea, păstra și folosi documentele privitoare la istoria și cultura lor.

În sfârșit, pe lângă protejarea patrimoniului arhivistic, educarea cetățenilor va duce negreșit la crearea în viitor a unei opinii favorabile Arhivelor, deoarece din elevii de astăzi se vor alege și politicienii de mâine. Doar astfel mai putem spera rezolvarea unor probleme ce au devenit trăsături definitorii pentru instituția noastră în ultimii 180 de ani: lipsa unei finanțări adecvate, la care s-au adăugat în timp fluctuațiile semnificative de personal, deprofesionalizarea constantă a salariaților și reducerile aberante de angajați.

Câștigul unui asemenea demers nu va fi unul imediat, însă va fi unul uriaș pe termen mediu și lung pentru arhive (în general) și documente (în particular), deoarece rezultatele sale benefice vor fi vizibile în timp, devenind concrete după cca. 10-15 ani de la debutul unui astfel de program. Singura condiție pentru succesul unui asemenea demers este ca procesul educativ să înceapă măcar de la învățământul primar și să continue și după finalizarea studiilor superioare.

Așadar, prin implementarea unui program intitulat **Arhivele educative**, copiii vor fi atrași spre document, vor învăța să îl prețuiască și să îl folosească, deoarece numai documentul conservă memoria și drepturile indivizilor și ale comunităților locale. Prin educație, se va conștientiza, în mentalul colectiv, că distrugerea documentului ca urmare a indifferenței poate însemna pierderea de către cetățeni a unor drepturi, dispariția memoriei individuale ori colective și chiar pierderea unor oportunități de afaceri. În urma demarării acestui program, elevii și studenții vor înțelege că un document este cu atât mai valoros cu cât poate fi folosit de către toți cetățenii. Un document privat se referă doar la drepturile și libertățile unui individ, ale unei familii sau ale unei societăți economice, pe când un document public privește întreaga comunitate. Or, accesul neîngrădit al cetățenilor la documentele publice se realizează doar prin intermediul Arhivelor Naționale.

În aceste condiții, socotim că pentru a realiza măcar de acum încolo o "protecție specială" reală a documentelor care fac parte din Fondul [în realitate, Patrimoniul] Arhivistic Național, trebuie regândit modul în care Arhivele Naționale se raportează nu numai față de instituțiile creatoare și deținătoare de documente, dar mai ales față de factorul uman care creează și administrează astfel de documente. Ca atare, accentul va trebui mutat de pe activitatea de îndrumare și control pe activitatea de educație a populației în spiritul dragostei față de document și arhive și de

responsabilizare a cetățenilor față de soarta documentelor. Firește, Arhivele nu trebuie să renunțe la activitatea de îndrumare și control, însă această sarcină ar trebui trecută în plan secundar în raport cu latura educativă a Arhivelor, căci efectele benefice ale controalelor efectuate de către salariații Arhivelor Naționale sunt extrem de reduse față de timpul și de resursele umane pe care această activitate o captează.

Prin însușirea de către Arhivele Naționale ale României a unor activități educative, țara noastră se va înscrie în trendul cultural european, de conștientizare a copiilor și tinerilor de importanța științifică și practică a documentelor din arhive. Treptat, această activitate va transforma imaginea rigidă pe care grupurile țintă o au despre arhive, patrimoniu și istorie într-o activitate atractivă și folositoare pentru copii, stimulându-le imaginația, pasiunea și competențele.

Astfel, elevii și studenții vor intra în contact direct cu documentul și vor descoperi o parte din tainele muncii în arhive. Cu acest prilej, ei vor conștientiza importanța documentului pentru individ și comunitate și nevoia salvării lui de la distrugere. Această situație va ajuta la întărirea simțului civic și a responsabilității tinerei generații, făcând din membrii ei cetățeni cu o mentalitate europeană în ceea ce privește patrimoniul. Prin urmare, conceptele de protejare și de valorificare a patrimoniului arhivistic pot depăși în România cercul restrâns al specialiștilor, devenind un drept și o obligație asumată conștient și de către ceilalți cetățeni, indiferent de sex, origine etnică sau confesiune. Oricât de bună ar fi, legislația arhivistică poate impune responsabilități, dar niciodată nu va reuși să stârmească dragostea față de document. O activitate desfășurată doar din obligație nu poate aduce performanțe profesionale. Ca atare, suntem de părere că Arhivele Naționale ale României ar trebui să își asume o sarcină nouă: aceea de a educa tânără generație, conștientizând-o de importanța științifică, economică și socială a acestei instituții și insuflându-i dragostea pentru document și arhive, ceea ce va contribui la protejarea patrimoniului documentar al țării.

Totodată, în urma desfășurării acestui program, va creșterea notorietatea și implicarea socială a Arhivelor Naționale ale României, așa încât va spori semnificativ numărul cetățenilor care o vor identifica drept o instituție care protejează patrimoniul cultural al țării și care le garantează dreptul de a-și crea, păstra și folosi documentele privitoare la istoria și cultura lor.

A New Vision About the Role of the National Archives of Romania: the Awareness of the Young People about the Importance of the Archival Heritage (The Concept of Educational Archives)

(Abstract)

Due to the constant destruction of documents in the Romanian space, the National Archives of Romania should initiate and conduct a series of educational activities with pupils and students in order to protect the archival heritage belonging to all ethnic and religious communities. Thus, by starting a program entitled *The Educational Archives*, children would understand the old documents, learn to appreciate and to use them and to become aware that the documents are the ones which preserve the memory

and the rights of individuals and of the local communities. With the help of education, people would understand that the destruction of documents due to indifference means the loss of citizens' rights, of individual or collective memory and even the loss of some business opportunities.

Consequent to this program, Romania would join the European cultural trend, since the pupils and students would understand the scientific and practical importance of archives and that a document is more valuable if it can be used by all citizens in order to gain their rights.